

УДК 17.022.1

Марчук В. В.

Білоцерківський національний
аграрний університет

СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕР ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

У статті висвітлюється сутність, структура, зміст ціннісних орієнтацій, їх функції у життєдіяльності людини та суспільства, проводиться типологізація як самих ціннісних орієнтацій, так і індивідів на основі характеру їх ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: особистість, ціннісні орієнтації, суспільство, висококваліфіковані фахівці.

Марчук В. В. Сущность и характер ценностных ориентаций. В статье автор освещает сущность, структуру, содержание ценностных ориентаций, их функции в жизнедеятельности человека и общества, проводится типологизация как самих ценностных ориентаций, так и индивидов на основе характеристики их ценностных ориентаций.

Ключевые слова: личность, ценностные ориентации, общество, высококвалифицированные специалисты.

Marchuk V. V. The essence and character of the value orientations. In the article the author highlights that on the modern stage of the personality value orientations forming the essence, structure, maintenance of the value orientations is determined, their function at the vital functions of man and society, typology both of the value orientations and individuals on the basis of the value orientations character is conducted.

Key words: personality, value orientations, society, highly skilled specialists.

Ціннісні орієнтації як наукова проблема привертають увагу широкого кола вчених різних напрямів наукового пізнання. Вони розглядаються у тісному взаємозв'язку із життєвими цілями особистості, способом її життя, потребами, інтересами, психологічними установками тощо. Таке широке коло питань, дотично до яких досліджується сутність і характер ціннісних орієнтацій, дає можливість виділити, принаймні, декілька напрямів вивчення цього феномену.

Досліджуючи проблему формування ціннісних орієнтацій, вчені відзначають, що їх діапазон можна визначати за діапазоном інтересів індивіда, за широтою його зв'язків із навколишнім світом. Враховуючи силу мотиваційного впливу ціннісних орієнтацій на свідомість людини, виділяються ціннісні орієнтації на працю, сім'ю, освіту, громадську діяльність та інші сфери самоутвердження індивіда.

Метою цієї статті є висвітлення сутності ціннісних орієнтацій у процесі формування особистості на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Питання ціннісних орієнтацій у науковій літературі не нове, його досліджували такі науковці, як А. Г. Александров, В. П. Анненков, А. М. Архангельський, О. О. Бандура, М. Б. Євтух, Г. П. Шевченко та інші.

Особливий інтерес викликають дослідження, в яких визначається сутність, структура, зміст ціннісних орієнтацій, їх функції у життєдіяльності людини та суспільства, проводиться типологізація як самих ціннісних орієнтацій, так і індивідів на основі характеру їх ціннісних орієнтацій. Адже без з'ясування сутнісних властивостей ціннісних орієнтацій, які, на думку багатьох дослідників, є важливим компонентом внутрішньої структури особистості, не можна буде з'ясувати їх детермінуючу роль у трансформаційних процесах.

Для проведення класифікації структурних компонентів системи ціннісних орієнтацій використовується ще й культурологічний підхід, тобто, класифікуються структурні компоненти системи ціннісних орієнтацій на основі певного типу культури, керуючись при цьому положенням, що сама культура – це сукупність певних цінностей та їх практичне втілення у різних сферах людської життєдіяльності.

Залежно від типів культури виділяються такі основні типи ціннісних орієнтацій: політична культура, яка включає в себе високу політичну свідомість і активність, здатність зрозуміти сутність поточних політичних подій, правильно реагувати на них і відповідно їм – політичні ціннісні орієнтації; моральна культура і моральні ціннісні орієнтації, в основі яких – орієнтація на погодження окремими індивідами своєї поведінки з інтересами інших людей і суспільства в цілому, на знання і дотримання суспільних і загальнолюдських моральних стандартів поведінки, на подолання так званої «подвійної» моралі (моралі «для себе» і моралі «для інших»); естетична культура і відповідно до неї естетичні ціннісні орієнтації, в основі яких лежить розвинуте естетичне сприймання, вміння дати оцінку естетичного у явищах навколишньої дійсності, прагнення до оволодіння естетичною культурою минулого і сучасного етапів розвитку суспільства.

Система ціннісних орієнтацій становить важливий елемент ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності. Ціннісна орієнтація – це вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, система установок такого ставлення, переконань, переваг, які впливають на поведінку індивіда. Під цінністю при цьому розуміється позитивна або негативна значущість об'єктів навколишнього світу для окремої людини, класу, соціальної групи, суспільства в цілому, яка проявляється через сферу життєдіяльності, інтересів, потреби, суспільні відносини. Критерії оцінки цієї значущості – у моральних нормах і принципах, ідеалах, цілях, установках.

Виникаючи в результаті суспільної практики, як відзначають дослідники, ціннісні орієнтації тієї чи іншої епохи беруть участь у формуванні типу особистості, її поведінкових і ментальних навичок і у цій якості пронизують собою всю культуру, всі універсали певної культури.

Ціннісні орієнтації лежать в основі світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконань і смаків, визначають її поведінку. Враховуючи таку їх значущість для поведінки людини, ціннісні орієнтації визначаються ще як важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань, відмежовуючи значуще, суттєве для цієї людини від незначущого, несуттєвого. Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду «вісь» свідомості, яка забезпечує усталеність людини і проявляється у певному типі її поведінки, в інтересах, потребах, переконаннях.

У науковій літературі виділяються розвинені, стійкі, несуперечливі ціннісні орієнтації і нерозвинені, нестійкі, суперечливі. Перший тип ціннісних орієнтацій, відзначає зокрема, О. Г. Здравомислов, – це ознака зрілості людини, показник її соціальності, це призма сприймання не лише зовнішнього, але й внутрішнього світу індивіда, що зумовлює зв'язок між свідомістю і самосвідомістю, психологічна основа для вирішення як в індивідуальному, так і у загальносуспільному відношенні питання про сенс життя, завдячуючи якому відбувається інтеграція сукупності ціннісних орієнтацій у дещо цілісне і своєрідне, характерне саме для цієї особистості.

Розвинуті, стійкі ціннісні орієнтації зумовлюють такі якості людини, як цільність, надійність, вірність певним принципам і ідеалам, здатність до вольових дій для їх досягнення, активність. І, навпаки, нестійкі, нерозвинені, суперечливі ціннісні орієнтації є причиною непослідовності у поведінці людини, ознакою її інфантильності, невизначеності мети, сенсу життя тощо.

Ціннісні орієнтації розглядаються також і як система сприйнятих особою соціальних цінностей, яка виступає одним із чинників, що зумовлюють рух особи від події до події у напрямі до майбутнього. Плануючи своє майбутнє, накреслюючи конкретні події – плани і цілі, людина виходить перш за все із певної ієрархії цінностей, що є у її свідомості. Орієнтуючись у широкому спектрі соціальних цінностей, індивід вибирає ті з них, які найбільш тісно пов'язані із його домінуючими потребами. Предмети цих потреб, будучи усвідомленими особою, стають її провідними життєвими цінностями. Вибіркова спрямованість особи на певні цінності відображається в ієрархії ціннісних орієнтацій особи. В силу цього ціннісні орієнтації особи розглядаються у тісному взаємозв'язку із життєвою перспективою, життєвими цілями і планами.

Ціннісні орієнтації є вищим рівнем диспозиційної структури особистості і інтерпретуються дослідниками як орієнтації на цілі життєдіяльності і засоби їх досягнення. За цією ознакою можна виділити орієнтації, об'єктом яких виступає сама людина, її соціально значущі якості і способи їх відтворення і розвитку. Не менш важливою особливістю цих орієнтацій є те, що вони реалізуються у соціальній сфері. Усе це, на думку В. А. Матусевич, дає право визначати їх як соціальні орієнтації.

У сучасний період система цінностей якісно змінилася. І коли людина, віддаючи данину традиційним ціннісним орієнтирам, може намагатися здобути вищу освіту, присвятивши цьому свою трудову активність у певний період життя, але при цьому не отримувати задоволення від навчання, не виявляти зацікавленості до процесу пізнання – характеризує різні суперечливі елементи її ціннісних орієнтацій. Прикладів таких суперечностей є багато. В основу виокремлення елементів системи ціннісних орієнтацій структуроформуючим чинником може бути уявлення про ідеал (ідеал суспільства, ідеал особистості, групи, класу тощо). Частина дослідників, визначаючи структуру системи ціннісних орієнтацій, за основу беруть поняття сенсу життя, потребу самовизначеності, самоутвердження. Сенс життя має кожна людина, незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні, адекватно чи неадекватно мислить про своє життя. Можна скільки завгодно говорити про своє високе покликання, але об'єктивно судити про сенс життя людини варто лише за спрямованістю її суспільної діяльності, до якої спонукають її ціннісні орієнтації.

У тісному взаємозв'язку з ідейно-політичною, моральною-естетичною культурою і відповідними їм ціннісними орієнтаціями виділяється екологічна культура і відповідно їй – екологічні ціннісні орієнтації; екологічна культура передбачає раціональне користування природними багатствами, культуру поведінки у місцях відпочинку та інші; культура праці і відповідно ціннісні орієнтації у трудовій діяльності, які акумулюють у собі усі інші ціннісні орієнтації.

Досліджуючи проблему формування особи, І. С. Кон стверджує, що «орієнтація – це ціла система установок, у світлі яких індивід (група) сприймає ситуацію і вибирає відповідний спосіб дій» [1]. В. О. Тюріна взагалі поняття «ціннісні орієнтації» не розглядає, а вважає, що «у випадку наявності будь-якої потреби і ситуації її задоволення у суб'єкта виникає специфічний стан, який можна охарактеризувати як готовність, як установку його до здійснення певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби» [2].

Розглядаючи поняття «ціннісні орієнтації» як досить складне за своїм структуроутворенням, при його аналізі необхідно робити акценти на різноманітних аспектах змісту: у соціологічному контексті, наприклад, ціннісну орієнтацію можна пов'язувати із фактами реальної поведінки особистості, із спрямованістю і змістом її соціальної активності, із усталеністю її життєвих цілей тощо. Базові ціннісні орієнтації такі, що характеризують загальні специфічні риси особистості у складі певного соціального класу (групи), тип базової культури певної особи, основні риси національного характеру, тобто, це не що інше, як процес формування особистості певного соціального типу, певного періоду розвитку суспільства.

У психологічних дослідженнях також зустрічаємо різні визначення цієї категорії. Так, С. К. Нартова-Бочевар вважає, що ціннісні орієнтації – це внутрішній регулятор діяльності людини, який лежить у основі її самоактуалізації. Г. Л. Будинайте і Т. В. Корнілова, досліджуючи процес формування «особистісних цінностей» і

їх роль у саморегуляції ставлення особи до навколишньої реальності, виявили, що саме такі цінності і ціннісні орієнтації виступають специфічною формою функціонування смислових новоутворень в особистісних структурах.

Психологи ціннісні орієнтації особистості розглядають у тісному взаємозв'язку з іншими її якостями і рисами, пов'язують процес їх формування з динамікою розвитку свідомості і самосвідомості, мотиваційною сферою, установками та інше. Вчені намагаються виявити психологічні «коріння» формування особистісних цінностей, отже, і ціннісних орієнтацій, відшукати закономірності цього процесу. Розглядаючи особистісні цінності як показник певного рівня розвитку особистості, рівня її самосвідомості, вчені допускають, що через ціннісні орієнтації відбувається опосередкований перехід на вищий рівень особистісних новоутворень, які виступають як регулятори діяльності і поведінки особистості.

Витоки теорії цінностей слід шукати ще у давніх педагогічних концепціях. У центрі уваги педагогічного вчення постає не лише природа, але й людина, яка почала досліджувати, вивчати саму себе, пізнавати себе і своє мислення. Існувала й інша точка зору, згідно з якою мораль – це породження суспільства або ж окремої людини, отже, не існує універсальної, єдиної моралі і політичного ідеалу як цінності, мораль і право мають відносний характер. Стверджуючи і визнаючи відносність моралі та ідеалу, педагоги створювали підґрунтя для осмислення відносності цінностей. Існують цінності і норми, які є всезагальним благом (найвищим добром) і справедливістю. Такою цінністю і нормою вважається доброчесність. Основне значення цього слова пов'язане, в першу чергу, з моральною досконалістю. Щоб бути «доброчесним», «досконалим», необхідно володіти нормативними знаннями про те, що таке «добро», що таке «зло». «Добро», «доброчесність» у широкому розумінні є «благом», тобто є найвищою цінністю, якою вважається моральна досконалість людини, що досягається втіленням високих моральних цілей «найкращим способом».

Людина – розумна жива істота, якій притаманні розум і мова. Душа людини – це насамперед її мислення, порівняно з яким вольові, емоційні та інші елементи людської діяльності виявляються другорядними.

Щодо людини, то її ціннісні орієнтації визначаються соціальним життям в полісі. Доброчинна та людина, яка керується винятково розумом, завдяки якому вона упорядковує свою поведінку і узгоджує її з природним плином речей, у якому проявляється логос, розум світу.

Отже, в педагогіці формується теорія цінності, хоча аксіологічні судження входять лише як компонент до структури педагогічного категоріального апарату. Однак слід наголосити на тому, що уже в цій структурі вживалося окреме поняття «цінність». Зрештою, саме з цього терміна значно пізніше й започаткувалася назва «аксіологія» – наука про цінності.

Аксіологічні положення педагогіки стали підґрунтям для подальшого розвитку ціннісного підходу людини до навколишнього світу. Виділилися аспекти оціночного погляду на буття людини, зокрема такі його сторони, як етична, естетична, утилітарно-практична та інші, на основі чого педагоги намагалися дати відповідь на запитання, що ж таке «благо», «добро», «істина», «користь», «краса» тощо.

Поняття цінності загалом стосується кожної речі, позначаючи в ній ідентичну функцію (реалізацію можливості) стосовно різного у кожному конкретному випадку змісту. Цінність, буттєво конструйована завдяки її похідному характерові з абсолюту пізнання і любові, може повторно виявитися об'єктом пізнання і смислом потягу насамперед з боку людини. Завдяки цьому вторинному узагальненню цінність може бути визначеною. Водночас пізнання має бути спрямоване передусім на об'єкт, а не всередину його, на суб'єктивні цінності. Тому мудрість полягає не тільки в пізнанні, а й у любові. Саме в цьому й полягає вирішальна і плодотворна (блага) вість людини, яка спричинює її розвиток як особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кон И. С. Социология личности / Игорь Семенович Кон. – М. : Высшая школа, 1967. – 109 с.
2. Тюріна В. О. Ціннісні орієнтації : навч. посібник / В. О. Тюріна, С. Д. Научитель. – К.: Міжнар. фін. агентство, 1998. – 30 с.

УДК 37(091)4/9

Глушич В. В.

Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди

ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У СІМ'ЯХ США: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Сьогодні надзвичайно актуальною і дискусійною є проблема виховання дітей, особливо підлітків. Учені та дослідники постійно вдосконалюють методи та способи виховання, перевагу надають педагогічним новаціям, новим методикам.

На фоні створення нових технологій взагалі та з питань виховання дітей зокрема вже практично позабуті традиції, які притаманні тій або іншій нації, місту, сім'ї. Батьків у США також турбує майбутнє їхніх дітей, тому вони теж прагнуть не тільки до традиційних підходів, але й до нового у вихованні, щоб їх діти були кращими, більш успішними та щасливими, ніж вони. Мета статті полягає в дослідженні традицій і сучасних поглядів на виховання підлітків у сім'ї США.

Ключові слова: виховання, підлітки, американська сім'я, методика, традиції, сучасність, технології.

Глушич В. В. Воспитание подростков в семьях США: традиции и современность. Сегодня чрезвычайно актуальной и дискуссионной является проблема воспитания детей, особенно подростков. Ученые и